

Sl. 57 - Kampor, mali kapitel s akantusom

Sl. 58 - Kampor, ulomak s vegetabilnim motivom

Opisani kasnoantički spomenici iz Kampora nemaju odgovarajući kontekst nalaza. Ništa se ne može reći o arhitekturi kojoj su pripadali. Ostaje nepoznato je li se možda u samome Kamporu, na mjestu kasnije crkve sv. Eufemije, nalazila neka kasnoantička i ranosrednjovjekovna crkva, kakva se mogućnost spominje u literaturi.¹⁵⁸ Ulomak pluteja s motivom *crux gemmata* upućuje svakako na veću i značajniju crkvu koja je bila opremana na samome kraju antike. O tome govori kvaliteta klesanja pluteja i izuzetno zanimljiv motiv, koji, kako je pokazano, ima najbližu paralelu u pluteju iz zadarske katedrale. Ako se prisjetimo da je u rapskoj katedrali otkriven rubni ulomak pluteja s motivom vinove loze, stilski podudaran s rubnim motivima na zadarskome pluteju, možda se može pretpostaviti da je kamporski ulomak izvorno pripadao katedrali. Ona je svojom veličinom i značenjem bila najprikladniji prostor za smještaj kamporskoga pluteja. Činjenica da je riječ o radu zadarskih radionica i da se sličan plutej nalazio u zadarskoj katedrali, osnažuje navedenu pretpostavku. Kampor se nalazi blizu grada Raba te je prenošenje spomenika u kasnije doba, kada su izgubili prvotnu funkciju, sasvim moguće.

Sl. 59 - Kampor, ulomak baze stupa

Barbat

Kao i na drugim kvarnerskim otocima, na Rabu su sačuvani kasnoantički sarkofazi. Dva lijepa ukrašena primjerka potječu s položaja Sv. Stjepana u Barbatu. Jedan se sarkofag i danas nalazi na tom mjestu, a drugi je u rapskom lapidariju. Sarkofazi su ukrašeni motivom tipičnim za kasnoantičku produkciju sarkofaga u Dalmaciji – križem na pročelnoj strani. Oba su križa reljefno istaknuta i predstavljaju dvije tipične inačice

¹⁵⁸ M. Domijan 2007, 210.

Sl. 60 - Barbat, sarkofag ispred crkve sv. Stjepana

u oblikovanju križa: slobodno stojeći križ i križ unutar kružnice. Prema brojnim primjerima iz Dalmacije,¹⁵⁹ okvirno se datiraju u 6. st.

Oba sarkofaga, prema tipološkim karakteristikama, nesumnjivo pripadaju tzv. standardnoj salonitanskoj produkciji. Tipološke karakteristike sanduka moguće je izdvojiti kod oba sarkofaga, dok je poklopac sačuvan samo na jednome.

Sanduci oba sarkofaga su prilično slični. Unutar salonitanskih sarkofaga standardnog oblika, pripadaju skupini jednostavnih sanduka s postoljem, bez tabule.¹⁶⁰ Postolja su na oba sarkofaga jednostavno profilirana i niska, iako je postolje (baza) sarkofaga ispred crkve sv. Stjepana ipak istaknutije, što je povezano s većom visinom sanduka tog sarkofaga. Na sanducima, koji su izgubili, za raniju pogansku produkciju tipičnu, središnju tabulu, isklesan je križ u različitim inačicama. Upravo središnji istaknuti motiv križa usko je vezan uz salonitanske sarkofage kršćanske pripadnosti.

Poklopac na sarkofagu ispred crkve sv. Stjepana u Barbatu ima oblik krova na dvije vode, sa zaobljenim ugaonim akroterijima. Taj tip poklopca predstavlja tipičnu varijantu (tip 1) koja je vrlo dugo bila u upotrebi.¹⁶¹ Poklopac rapskoga sarkofaga prilično je oštećen, a akroteriji nisu nosili neki likovni ukras, što može upućivati na kasniju dataciju unutar starokršćanske produkcije.

Detaljniji osvrt na rapske sarkofage dao je I. Fisković u svom drugom radu o salonitanskim sarkofazima.¹⁶² Primjerak koji se i danas nalazi u Barbatu (Sl. 60, Kat. br.

¹⁵⁹ Ž. Rapanić, *Predromaničko doba u Dalmaciji*, Split 1987, 99-114; I. Fisković, *Ranokršćanski sarkofazi s otoka Brača*, VAHD 75/1981, 105-132; I. Fisković, *Solinski tip ranokršćanskih sarkofaga*, ARR 12/1996, 117-140; N. Cambi 2002, 256-273.

¹⁶⁰ U opisivanju tipoloških karakteristika sarkofaga ovdje se polazi od sistematizacije salonitanskih sarkofaga N. Cambija. Tako prema izgledu sanduka, sarkofazi pripadaju skupini 5. S obzirom na samo postolje (umjesto o postolju može se govoriti o bazi sarkofaga), sarkofazi se svrstavaju u skupinu 3., u kojoj su sanduci s niskim profiliranim postoljem. Usp. N. Cambi, *Sarkofazi lokalne produkcije u rimskoj Dalmaciji*, 22-25.

¹⁶¹ *Ibid.*, 25-26.

¹⁶² I. Fisković 1996, 117-140.

Sl. 61 - Novalja na Pagu, sarkofag na groblju

25), s plitko reljefnim križem unutar dviju kružnica koje počivaju na postolju što se uzdiže od baze sanduka, razmatra u okviru prve temeljne skupine sarkofaga 6. st. obilježene križem unutar kruga. Za tu skupinu sarkofaga smatra da bi mogla biti nešto starija od one sa slobodno stojećim križem te predlaže dataciju u kraj 5. i početak 6. st. Fisković također ističe pojavu postolja koje povezuje kružni okvir križa i horizontalnu neraščlanjenu letvu baze sarkofaga. Upravo jedna odlika sarkofaga iz Barbata je naglašeno, izduženo postolje na kojemu počiva *crux coronata*. Takvo povezivanje središnjega križa u kružnici s bazom sarkofaga rjeđe je zastupljeno među brojnim poznatim primjerima starokršćanskih sarkofaga salonitanske (bračke) provenijencije. Kao jednu izrazitu analogiju, koja u literaturi nije razmatrana u povezanosti s rapskim sarkofagom, može se navesti sarkofag s groblja u Novalji na otoku Pagu (Sl. 61). Riječ je o dobro sačuvanom sarkofagu koji ima i poklopac posve sukladan poklopcu sarkofaga iz Barbata (u obliku krova na dvije vode s nižim, zaobljenim ugaonim akroterijima). Novaljski sarkofag na sredini pročelne strane ima reljefno istaknuti križ unutar dvostruke kružnice koja počiva na postolju jednakih karakteristika kao na rapskom primjerku.¹⁶³ Jedina razlika u izvedbi središnjeg motiva primjećuje se u odnosu križa i okvirnih kružnica. Na sarkofagu iz Novalje unutarnja kružnica se povezuje s donjim vertikalnim krakom križa u jedinstveni oblik, dok na sarkofagu iz Barbata nema takvog povezivanja. Ova mala razlika ne umanjuje mogućnost da je oba sarkofaga izradio isti majstor-klesar, a sasvim sigurno unutar iste radioničke produkcije. Kod ovako podudarnih primjeraka bilo bi vrlo opravdano analizirati porijeklo vapnenca od kojeg su izrađeni, budući da klesarska obrada upućuje na mogućnost izrade na istome mjestu. Petrografska analiza mogla bi potkrijepiti ovakva razmišljanja.

Dok je na sarkofagu sačuvanom u Barbatu središnji ovjenčani križ oštećen, a bio je prilično plitko isklesan, na sarkofagu koji se danas nalazi u lapidariju središnji križ je

¹⁶³ Usp. P. Vežić, *Zadar na pragu kršćanstva, 175-176*. Barbatski i novaljski sarkofag s križem unutar kružnoga okvira na postolju, predstavljaju novu inačicu ili dvije inačice unutar osnovnih varijanti oblikovanja središnjeg križa na salonitansko-bračkim sarkofazima. Oblikovne inačice daje N. Cambi, *I sarcofagi della tarda antichità in Istria e Dalmazia*, u: *Sarcofagi tardoantichi, paleocristiani e altomedievali*, Città del Vaticano 2004, 90, Fig. 21.

Sl. 62a - Rab, sarkofag iz lapidarija

Sl. 62b - Rab, sarkofag iz lapidarija

dobro sačuvan i ističe se preciznim klesanjem te izrazito dominira pročelnom stranom sarkofaga (Sl. 62, Kat. br. 26). Moguće je da je taj dojam možda umanjivao poklopac koji se nije sačuvao, pa ne znamo kakvog je bio oblika. Ukoliko je bio monumentalnijih razmjera poput sačuvanog poklopca na sarkofagu u Barbatu, svakako je ukupan izgled sarkofaga bio nešto drugačiji. Vitki latinski križ na rapskome sarkofagu uzdiže se gotovo cijelom visinom pročelne strane sarkofaga. I ovdje je, kako ističe I. Fisković, križ postavljen na ravnu bazu sarkofaga. Promišljena geometrijska koncepcija obogaćena je kružnim diskom na sjecištu krakova križa. U sredini diska je malo, tek nagovješteno ispupčenje. Rapski križ može se usporediti s nekim drugim križevima, osobito na sarkofazima s otoka Brača. Tako je vrlo sličan križ isklesan na sanduku sarkofaga u blizini crkve sv. Luke

kod Donjeg Humca te na jednom od sarkofaga sa supetarskog groblja.¹⁶⁴ Sarkofag kod Donjeg Humca imao je poklopac u obliku krova na dvije vode, a sarkofag sa supetarskog groblja polukružni poklopac s isklesanim latinskim križem. Očito oba tipa poklopca dolaze u obzir za sarkofag iz rapskog lapidarija. Kao još jednu analogiju za oblik križa na pročelnoj strani sarkofaga, ističemo križ na jednom sarkofagu iz solinskog Tusculuma (Sl. 63). Na tom sarkofagu, koji je kao i rapski bez poklopca, križ je na identičan način postavljen u sredini pročelne plohe. Kao male razlike navodimo nešto istaknutiju bazu (postolje) sarkofaga iz Tusculuma i istaknutije središnje dugme na disku (pateri) križa. Također se na sanduku sarkofaga iz Tusculuma vidi tzv. zub za povezivanje s poklopcem. Sve to govori da i kod posve podudarnih primjeraka sarkofaga, postoje određene sitne razlike koje najvjerojatnije proizlaze iz slobodnog interpretiranja predložaka od strane pojedinih majstora-klesara i unutar iste radionice. Što se tiče središnjeg motiva križa, način izvedbe na sarkofagu iz rapskoga lapidarija i na srodnim primjercima sarkofaga, dostiže, čini se, umjetnički vrhunac. Ova inačica slobodno stojećeg križa na sredini pročelne strane sarkofaga, datirana u 6. st., postala je na neki način simbolom salonitanske (bračke) produkcije sarkofaga završnoga kasnoantičkog vremena.

¹⁶⁴ J. Belamarić, R. Bužančić, D. Domančić, J. Jeličić Radonić, V. Kovačić, *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split 1994, 94-96; I. Fisković, o.c., 129.

Sl. 63 - Tusculum, sanduk sarkofaga

U novije doba I. Basić se osvrnuo na problematiku datiranja salonitanskih (bračkih) sarkofaga s križem na pročelnoj strani. Pišući o zlatnom enkolpiju iz Barbata, Basić je došao do preliminarnih zaključaka o vjerojatno užoj dataciji salonitanskih sarkofaga od sredine 6. st. do kraja kasnoantičke produkcije.¹⁶⁵ Njegovo zaključivanje vezano je uz dataciju samoga zlatnog križića iz Barbata i uz dataciju srodnih bizantskih izrađevina u drugim područjima gdje su zabilježeni slučajevi pronalaska bizantskih zlatnih predmeta u sarkofazima salonitanskog tipa. Što se tiče Barbata na Rabu, ništa ne potvrđuje da je zlatni enkolpij povezan sa sarkofagom, što ne tvrdi ni I. Basić, iako takva povezanost nije isključena. Prema podacima V. Brusića, zlatni enkolpij iskopan je u ruševinama bivšeg samostana sv. Stjepana.¹⁶⁶ Prema istom autoru, jedini u njegovo doba poznati starokršćanski sarkofag na otoku, bio je sarkofag s poklopcem i križem u vijencu kod suvremene župne crkve u Barbatu.¹⁶⁷ Brusić ništa ne donosi o vremenu i načinu otkrivanja sarkofaga, i čini se da mu to nije bilo poznato. Znači li to da križić i sarkofag nisu povezani, nije moguće reći. I. Basić, pak, prenosi drugačije informacije o mjestu nalaza zlatnog enkolpija.¹⁶⁸ Iz toga se može zaključiti da su pouzdani podaci ipak nepoznati.

I. Basić je u radu o zlatnom enkolpiju iz Barbata najavio opsežniju raspravu o dataciji salonitanskih sarkofaga. U nedavno objavljenom radu iznio je argumente koji upućuju na dataciju nekih sarkofaga u sredinu i drugu pol. 6. st.¹⁶⁹ Time nikako nije riješeno pitanje datacije cijele skupine srodnih sarkofaga te se ovdje može navesti da je uobičajeno mišljenje o duljoj produkciji tih sarkofaga vrlo prihvatljivo s obzirom na veliki broj poznatih salonitanskih sarkofaga i različite inačice u ukrašavanju o kojima su pisali i I. Fisković i N. Cambi. Znajući za datiranje rada drugih velikih kasnoantičkih radionica sarkofaga – primjerice, ravske, konstantinopolske ili jugozapadnogalijske - i duže od jednoga stoljeća, a da pritom produkcija nije bila veća od salonitanske, teško je vjerovati da je salonitanska radionica sarkofaga sa središnjim križem na sanduku,

¹⁶⁵ I. Basić, Prilog datiranju zlatnog enkolpija iz Barbata na Rabu, u: *Rapski zbornik II*, 2012, 427-442.

¹⁶⁶ V. Brusić, o.c., 61.

¹⁶⁷ V. Brusić, o.c., 57.

¹⁶⁸ I. Basić, o.c., 440.

¹⁶⁹ I. Basić, Ranokršćanski sarkofag iz Trevisa i njegova grupa, *RIPU* 39/2015, 7-20.

Sl. 64 - Rab, sarkofag ispred lapidarija

djelovala tek od sredine 6. st.¹⁷⁰ Čak i kada pojedinačni nalazi unutar sarkofaga mogu biti usko datirani, oni ne moraju nužno datirati i izradu samih sarkofaga. Između izrade i korištenja, čak i prvoga korištenja, moglo je proći i duže vrijeme.

Dva ukrašena rapska sarkofaga poznata iz literature i sačuvana u Barbatu i u gradskom lapidariju, nisu jedini starokršćanski sarkofazi na otoku Rabu. O ulomku s likom Dobrog pastira i uzidanom poklopcu sarkofaga već je bilo riječi u ovome tekstu. Kako proizlazi iz njihovih karakteristika, datiraju se u početak i kraj salonitanske kršćanske produkcije. U novijoj literaturi ima podataka o novim nalazima sarkofaga, ali oni nisu opisani i njihova obrada vjerojatno će uskoro uslijediti.¹⁷¹ Jedan od tih, u novije doba otkrivenih sarkofaga, nalazi se danas ispred lapidarija u Rabu. U nastavku slijedi kratak osvrt na sarkofag.

Kasnoantički sarkofag ispred gradskog lapidarija

Ispred gradskog lapidarija prije nekoliko godina postavljen je jedan prilično cjelovito sačuvan sarkofag (Sl. 64, Kat. br. 27).¹⁷² Sarkofag je od vapnenca i nema ukrasne elemente na svom sanduku, a ni na poklopcu. To je već obilježje koje upućuje

¹⁷⁰ Osnovne podatke o radu pojedinih radionica daje G. Koch u citiranom članku (bilj 125). U novijoj literaturi može se naći podatak o otprilike 70 do 80 salonitanskih (bračkih) sarkofaga sa središnjim križem na pročelnoj strani. U vezi izvoza tih sarkofaga u Italiju, zaključeno je da je do izvoza sarkofaga moglo doći tek nakon završetka bizantsko-gotskih ratova odnosno u drugoj pol. 6. st. Stoga italske primjerke salonitanskih sarkofaga treba najvjerojatnije datirati u drugu pol. 6. st., jer je njihova izrada vjerojatno bila vezana uz narudžbe i isporuku samih sarkofaga. O tome usp. N. Cambi, Kiparstvo na Braču u antičko doba, u: *Arheološka baština otoka Brača, Brački zbornik* 21/2004, 262-265.

¹⁷¹ Takve podatke daju M. Rizner i N. Budak u citiranim radovima. O nalazima sarkofaga usp. i G. Skelac, K. Vodička, Rab – ulica Dinka Dokule, *HAG* 3/2006, 307-308. Danas se u dvorištu uz restoran Astoriju nalaze ulomci nekoliko sarkofaga, a jedan polomljeni primjerak sastavljen je u cjelinu. Kako se na tom položaju uz gradski bedem vode arheološka istraživanja, ni sarkofazi ni njihovi ulomci nisu dostupni za obradu, te ti nalazi nisu uvršteni u tekst ove knjige. O tekućim istraživanjima informirao me je kolega Ranko Starac, kojem srdačno zahvaljujem!